

Stavby pro kulturu (nejen) od roku 1989

doc. Ing. Arch. Radomíra Sedláková, CSc.

Období mezi lety 1990 a letošním rokem dobře vymezují dvě stavby; v roce 1991 byla dokončena přestavba bývalého panoramatického kina na pražském Výstavišti na divadlo Spirála (Tomáš Kulík, Jan Louda, Zbyšek Stýblo, Jindřich Smetana), v roce 2014 byla dokončena rekonstrukce bývalých městských lázní v Liberci na nové sídlo Krajské galerie výtvarného umění (Jiří Buček).

Obrázek 1 – Bývalé městské lázně v Liberci (Jiří Buček)

Stavba pro divadlo a stavba pro výtvarné umění. Nejčastější typy staveb pro kulturní aktivity, které se objevují, byť zdaleka nejsou jediné. Obě jsou rekonstrukcemi, což je možná dost charakteristické; čistých novostaveb pro kulturu je v daném období relativně málo. Není to tak moc s podivem, minulost nám zanechala velké dědictví staveb pro tuto funkci určených, a k tomu velké dědictví staveb, které svou původní funkci ztratily – a nová doba, která je chce využít, jim většinou dává právě kulturní funkci.

Zadíváme-li se do minulosti, asi nás překvapí, že stavby, které mají ryze kulturní náplň, jsou jako typologický druh relativně mladé. Až od 19. století si společnost mohla dovolit budovat samostatné stavby pro svou zábavu. Do té doby to byla skutečně výsada šlechty a jejich sídel. 19. století ovšem znamenalo hned velký rozkvět a téměř dokonalou typologickou řadu: vznikala muzea (jak krásných umění, tak vědecká), divadla, knihovny, galerie výměnných výstav, koncertní sítě, k tomu byly velmi oblíbené stavby jaksi univerzální, všeobecně pro zábavu, k níž kromě jiného v té době patřily i sportovní aktivity. 20. století přidalo už jen málo nového – opravdu snad už jen ta kina. V každém případě od počátku platilo, že tento typ staveb byl vždy do vysoké míry reprezentační a jeho architektonické řešení tomu odpovídalo. Tak to zůstalo už dodnes a jistě to potrvá i do budoucna.

A samozřejmě nejen u nás. Budeme-li mluvit o některých městech, obvykle nám velmi brzy vyvstane obraz významné stavby pro kulturu – Sydney a její Opera, Berlín a jeho Filharmonie, případně Nová národní galerie a nejnověji Kunstforum, Paříž a její centre Pompidou, Londýn a Tate Modern, o Bilbao a jeho Guggenheimově centru ani nemluvě.

Obrázek 2 – Bilbao, Guggenheimovo muzeum (Frank Gehry, 1997)

České země, ani Československo nezůstávalo stranou tohoto dění. Přitom stavby pro kulturní účely vznikaly nejen ve velkých městech, byť v nich nejprve a zde byly také nejmávanější, ale obohacovaly postupně tvář většiny sídel. Někdy jich bylo víc, to když se ve městě prosazovaly třeba dvě národnosti, které se potřebovaly takzvaně ukázat – a většinou to dělaly právě přes kulturní objekty. Tradice toho, že každé místo má nějaký kulturní stánek, je hodně silná a dodnes se drží.

Druhá polovina 20. Století dala kultuře ovšem ještě další rozměr, stal se z ní výrazně ideologický nástroj. Soutěže na kulturní domy všech velikostí, domy konkrétně pro určité místo či domy univerzální byly oblíbeným architektonickým tématem celá padesátá léta, zajímavé na tom bylo, že je vypisovala obvykle Ústřední rada odborů nebo prostě příslušný odborový orgán. K tomu se konalo několik soutěží na nikdy nepostavená divadla (Pardubice, Brno, Praha) či koncertní sítě (Brno, Praha). Přesto však pár soutěží, které došly až do realizace – divadlo v Příbrami (Václav Hilský), divadlo v Brně (Otakar Oplatek, Vilém Zavřel a další), divadlo ve Zlíně (Miroslav Řepa, František Rozhon) a úplně naposledy divadlo v Mostě (Ivo Klimeš). Byly to však obvykle splátky starých dluhů – na divadlo v Brně se soutěžilo ve 30. letech, od stejné doby se připravovalo divadlo ve Zlíně. Divadlo v Mostě nahradilo to, jež bylo ve starém městě zbouráno. Soutěž na ně proběhla přitom v polovině 60. let, ovšem divadlo bylo otevřeno až na začátku let osmdesátých (ne že by se tak dlouho stavělo, prostě jeho realizace se jako zbytná odsouvala a odsouvala ...).

Kulturní domy, které se stavěly hojně ve dvou vlnách – v padesátých a v sedmdesátých letech, měly jednu vadu – kultura v nich byla jakoby druhotná. Prvotní byla nutnost poskytnout dostatek prostoru pro stranické schůze či sjezdy – jako vyvrcholení tohoto pletení pojmů lze brát výstavbu Paláce kultury v Praze, jehož hlavním smyslem, bez ohledu na název, bylo poskytnout prostory pro sjezdy komunistické strany. Taky to na něm je dodnes vidět.

Právě v těchto stavbách se ukazuje velmi názorně to, jak architektura neumí lhát, ta hlavní funkce se dá jen těžko zakrýt. Bylo to jasně čitelné – schůzovací sál, v němž se občas udělá koncert či zábava, k tomu hospoda, někde vzadu klubovny, které ovšem působily spíš jako učebny či kanceláře ...

Tolik historický přehled. Staveb pro kulturní účely nám minulost nechala vskutku dost. Tolik, že divadlo Spirála byla teprve druhá stavba tohoto druhu postavená v Praze, co by hlavním městem Československa. A stejně to byla rekonstrukce, byť stavby z počátku 60. let. První bylo divadlo Na Fidlovačce, postavené v roce 1921...

Po roce 1989 to nějakou dobu vypadalo, že kulturní stavby, či lépe stavby pro kulturu budou spíše stagnovat, že zájem společnosti bude směřovat někam jinam. Avšak kupodivu to nebyla pravda. Ona Spirála byla první a byla velmi úspěšná. Nový typ divadla lákal k novému typu inscenací, svou architekturou nabídl půvabný svět nové, technologické poetiky (byť stále ještě cítí název autorského týmu, tedy Lo-tech) a pro divadelníky byl oslnivou výzvou, kterou dokonale zužitkovalo představení Jesus Christ Superstar. V roce 1983, kdy se zavedla cena Grand Prix architektů, byla Spirála jejím prvním nositelem, když ve finále „bojovala“ s jinou kulturní stavbou, s rekonstrukcí a dostavbou paláce pánů z Fanalu pro divadlo Husa na provázku (Karel Hubáček, Jiří Hakulín). Škoda, že Spirála byla divadlem už jen v čase minulém, povodně v roce 2002 ji poškodily neobnovitelným způsobem. Byť stále ještě stojí ...

V roce 1993 byla také ustavena soutěž Stavba roku, v jejímž prvním ročníku se mezi pět nositelů titulu dostala rekonstrukce pražského Rudolfinu (projekt rekonstrukce: Karel Prager). Stavby pro kulturní aktivity od té doby obě soutěže provázejí každoročně a poměrně dost úspěšně, což ukazuje na to, že architekti, stejně jako stavaři si těchto staveb váží, zpracovávají je s odpovědností odpovídající tradici tohoto typu staveb.

Obrázek 3 – Praha, Rudolfinum (J. Zítěk, J. Schulz, rekonstrukce K. Prager 1993)

Obrázek 4 – Liberec, Státní vědecká knihovna a židovské kulturní centru, Radim Kousal, 2001

Jeden typ staveb se může pyšnit tím, že nabízí velké (většinou) novostavby. Tímto typem jsou – knihovny. Možná i proto, že musely opustit staré objekty, jež jim stejně již nevyhovovaly a které se vracely v restitucích. Knihovna se pro uplynulých 20 let stala asi nejvýraznějším moderním architektonickým typem. Knihovna nejen jako místo, kde jsou uloženy a kde se studují či půjčují knihy, ale knihovna jako nové společenské centrum, které počítá s výstavami, koncerty, s možností divadelních inscenací. Velké knihovny se staly ozdobou současné české architektury, sestaveno podle času: Státní vědecká knihovna a židovské kulturní centrum v Liberci (Radim Kousal, 2001), ve stejném roce Moravská zemská knihovna v Brně (Petr Benedikt, Tomáš Adámek), v roce 2009 Národní technická knihovna a Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové (obě od ateliéru Projektil architekti). K nim lze připojit stavby menší a neméně zajímavé, vzniklé rekonstrukcemi, ať je to knihovna v Pardubicích (Cuboid architekti, 2006) nebo původní knihovnu přestavěnou v rámci rekonstrukce rodného domu architekta Josefa Hoffmanna v Brtnici (Hrůša, Pelčák, 2003). S knihovnami souvisí zatím jediná stavba svého druhu, kterou jsem u nás zaregistrovala, a to mediátéka a komunitní centrum v Mokrém (Dimense architects, 2006), které představuje velmi nezvyklý úkol – vzniklo přestavbou opuštěné uhelné kotelny, kdy i z komína se stal nově pojatý architektonicky důležitý prvek.

Obrázek 5 – Praha, Národní technická knihovna, Projektil, 2009

Nová architektonická řešení divadel jsou spíše ukázkami skvělého přístupu k rekonstrukci toho, co již bylo vytvořeno dříve – případně toho, co se nově pro tuto funkci používá. Čistých novostaveb je málo – vlastně jen Alfred ve dvoře (Jindřich Smetana, Tomáš Kulík, 1997) a až o 14 let později přibyla alternativní scéna Divadla loutek v Ostravě (Petr Hájek, Gabriela Minářová, Bronislav Stratil, 2011). A v roce 2013 půvabně novofunkcionalistická novostavba v proluce v historickém jádru Brna pro divadlo Na Orlí (Milan Rak, Alena Režná, Pavel Rada). O to více je přínosných rekonstrukcí – rekonstruované a dostavěné Horácké divadlo v Jihlavě (Václav Králíček, Tomáš Brix, Vladimír Krátký, 1996), obnovené Městské divadlo v Karlových Varech (SÚRPMO, 1999) či Městské divadlo v Prachaticích (Ateliér Aleš, 2010), zajímavě dostavěné Dusíkovo divadlo v Čáslavi (Burian – Křivinka). Ojedinelým činem architektonicko-výtvarným byla rekonstrukce prostoru pro dětské divadlo Minor (Aleš Kletenský, Viktor Koreis, Barbora a Jan Zichovi, Jakub Zich, 2002).

Obrázek 6 – Praha, divadlo Minor, Aleš Kletenský a další

Obrázek 7 – Jihlava Horácké divadlo, Václav Králíček, Tomáš Brix, Vladimír Krátký

Zvláštním architektonickým počinem byla rekonstrukce rekonstrukce – bývalé kino v paláci Adria, které bylo proměněno v rozhlasové studio, na počátku 60. let bylo rekonstruováno pro potřeby

Laterny magiky ve špičkovou ukázkou tzv. bruselského stylu (František Cubr, Josef Hrubý, Zdeněk Pokorný, 1960), aby v 90. letech bylo znovu rekonstruováno pro potřeby divadla Bez zábradlí ... Stranou nelze ponechat obnovu brněnské Reduty (ateliér DRHN, 2006), vlastně nejstarší samostatné divadelní budovy u nás.

Obrázek 8 – Brno, Reduta , DRHN

V letošním roce vzniklo divadlo na nečekaném místě – v obchodní galerii Šantovka v Olomouci se mezi klasickou výbavou v zábavním patře, které téměř každá taková galerie má a obvykle obsahuje multikino a kuželník, objevilo zcela regulérní malé divadlo Na Šantovce se základní kapacitou 220 diváků. Samozřejmě nelze zapomenout na nejnovější budovu Nového divadla v Plzni (Helika, 2014), již se město v předstihu hlásí ke svému titulu Evropské město kultury 2015.

Oč více se obnovuje divadelní infrastruktura, o to složitější je to s koncertními sály. Rekonstrukce Lichtenštejnského paláce v Praze poskytla městu nový koncertní sál v obnovené budově (Pavel Kupka, Bohumil Blažek, 1994). Zajímavě byl zrekonstruován objekt filharmonie v Hradci Králové (Alexander Wagner, 2006). Na novostavby se stále soutěží (i když ne s takovou intenzitou jako v letech padesátých a šedesátých), ale reálně – nejsou.

Vlastně byly nově vytvořeny dva, koncertní sál Pražské konzervatoře (Domkář, Sehyl, 2009) a sál pro Filharmonii Zlín, skrývající se pod názvem Kongresové centrum (Eva Jiříčná, 2011), jehož architektonické řešení je ovšem spíše rozpačitě přijímáno ... Koncertní síně pro Prahu či Brno jsou v nedohlednu, byť to jsou pro architekty velmi zajímavá témata, zpracovávaná už mnoho let ... Stejně tak do nedohledna, zdá se, odplouvá Rejnok v Českých Budějovicích, efektní skica navržená Janem Kaplickým (2009).

Obrázek 9 – Zlín, Kongresové centrum, Eva Jiříčná

Obrázek 10 – Zlín, Kongresové centrum, interiér, Eva Jiříčná

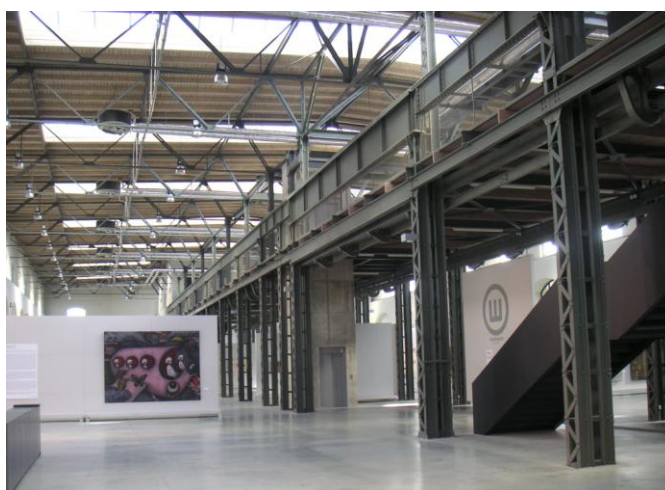
Samostatnou kapitolou jsou stavby pro výstavní aktivity, ať pro státní sbírky či pro soukromé galerie. Začalo to v roce 1993 dostavbou a v roce 1995, 19 let po požáru otevřením Veletržního paláce pro potřeby Národní galerie (Miroslav Masák).

Obrázek 11 – Praha, Veletržní palác, rekonstrukce M. Masák, 1995

Samozřejmě sem patří i Rudolfinum, kde obnovené výstavní sály se staly ve své době skoro senzací a oprávněně sídlem nově založené prestižní Galerie Rudolfinum. Stejně tak dnes už je těžké pochopit, že rekonstruované prostory domu U černé matky boží od Josefa Gočára byly původně určeny zcela jiné funkci (K. Prager, 1995). Galerijní či muzejní aktivity se staly velmi populární a velmi dobře se hodily do doby, která najednou dostala značné množství historických objektů nejružnějšího druhu, získala prostředky k jejich rekonstrukci, ale musela najít novou náplň. Průmyslové stavby se jeví jako velmi vhodné – halové prostory přesně odpovídají výstavním potřebám.

Brněnská Vaňkovka sice byla ve svém městotvorném působení přehlušena přílehlou nákupní galerií, ale poskytla jeden z nejpůsobivějších prostorů nového typu pro Wanieck Gallery (DRHN, 2006). Na ni navázal pražský DOX, proměna pekárny na mnohvrstevnou, mnohoprostorovou výstavní instituci, která si do jisté míry zakládá na uchované syrovosti (Ivan Kroupa, od 2007). Zajímavá je proměna opuštěné textilní továrny na všetranně kulturní centrum Fabrika ve Svitavách (Roman Svojanovský, 2009). Proměna budov 14 a 15 ve Zlíně na sídlo Krajské galerie výtvarného

Obrázek 12 – Brno, Vaňkovka, interiér, DRHN

umění a na knihovnu je pro město velmi vítaným krokem ke smysluplnému využití dědictví unikátní baťovské architektury (A.D.N.S., 2013). Stalo se téměř tradicí všech těchto rekonstrukcí, že původní stavby jsou pojaty jako svého druhu exponát, je zachován jejich původní charakter, samozřejmě tam, kde to není na úkor nové funkce. To se týká i liberecké stavby, tedy rekonstrukce pro potřeby Oblastní galerie výtvarného umění (Jiří Buček, 2014), která si název Lázně dokonce přejala jako oficiální pojmenování budovy. Podobné je to v nově otevřené galerii jiného typu, ve Sladovně v Písku (Radek Šíma, 2014).

K těmto typům staveb je žádoucí připomenout i využití církevních staveb, které již neslouží svému účelu – Muzeum barokních soch vzniklo v klášteře v Chrudimi (Projektíl, 2012), Památník moravského písemnictví v klášteře v Rajhradě (Radko Květ, 2005). Zajímavě multifunkčně je využíván nedávno dokončený soubor prelatury v Mariánské Týnici, kde kromě muzea je především bývalý kostel využíván pro výstavy, performance a další mnohožánrové akce. Zvláště bývalé klášterní stavby se pro takovou funkci hodí znamenitě, ale jejich množství a jejich umístění přesahuje asi možnosti současného českého kulturního dění (a financí).

Obrázek 13 – Chrudim, Muzeum barokní plastiky, Projektíl, 2012

Zřejmě nejčastějšími a nejoblíbenějšími, jak mezi architekty, tak mezi investory jsou ovšem stavby víceúčelové, které navazují na tradice obecních či městských domů – místo, kde se lze pobavit nejrůznějším způsobem – od návštěvy restaurace či kavárny přes knihovnu či výstavní sál až po aktivity ve velkém sále, kde lze tancovat, sledovat divadlo či poslouchat koncert. Samozřejmě i tady je velká část především rekonstrukcí, prováděných s citem pro minulost. Tak tomu je v Měšťanské besedě v Plzni (Jiří Opl, Jan Soukup, 2005), kde rekonstrukce vylepšila prostor klasického malého divadla. Stejně tomu je v Malostranské besedě v Praze (Jan Karásek a další, 2010), jejíž rekonstrukce vrátila do

Obrázek 14 – Plzeň, Měšťanská beseda, Jan Soukup, Jiří Opl, 2005

Obrázek 15 – Praha Malostranská beseda, Jan Karásek a další, 2010

obrazu Prahy dávno zapomenutou věžovou siluetu a obnovila tak čerstvým pohledem diskusi o pravidlech rekonstrukcí. Zajímavým pokusem se stala rekonstrukce a dostavba kulturního domu v Písku (Adam Rujbr, 2005), která se pokusila skloubit soudobý výraz se stavbou z 50. let a ukazuje, že i stavby z onoho hojného období vzniku kulturních domů mají docela zajímavý potenciál i pro podstatně pestřejší kulturní využití.

Z novostaveb je nutno připomenout Střelnici v Turnově (Radek Šíma, 2009) a především UFFO v Trutnově (Luděk Štefek, Radek Vopalecký, Jana Vebrová, Michal Fousek, Miroslav Melena, 2011), které spolu dokonale rehabilitují pojem kulturní dům v tom pravém slova smyslu.

Obrázek 16 - Turnov, kulturní centrum Střelnice , Radek Šíma, 2009

Obrázek 17 – Trutnov, kulturní centrum UFFO, Luděk Štefek, Radek Vopalecký, Jana Vebrová, Michal Fousek, Miroslav Melena, 2011

Na závěr, neboť nelze vypočítat všechny stavby pro kulturní aktivity, které architektura za posledních 25 let nabídla, jsem si nechala asi nejvýraznější počín poslední doby, kterým je proměna oblasti Dolních Vítkovic na kulturní centrum.

Obrázek 18 – Vítkovice, Svět techniky-Science and technology Center, Josef Pleskot, 2014

Najdeme zde nový typ muzea, jakým je jednak zpřístupnění vyhaslých vysokých pecí, jednak Malý svět techniky v bývalé energetické ústředně (Zdeněk Fránek, 2013). Najdeme zde novostavbu muzea, jakou je Svět techniky (Josef Pleskot, 2014) a především víceúčelovou stavbu jménem Gong (Josef Pleskot, 2012), která vznikla z bývalého plynojemu. Vyzdvižením vrchlíku plynojemu do výšky 30 metrů vznikl prostor, do něž byla vložena samostatná železobetonová konstrukce, nabízející v několika podlažích prostory pro výstavy a další aktivity, a především velký sál, který je

Obrázek 19 – Vítkovice, Malý svět techniky, zdeněk Fránek, 2013

Obrázek 20 – Vítkovice, Gong, Josef Pleskot, 2013

prvořadě divadelní a koncertní. Konstrukce původní stavby byla zachována, zakonzervována jako svěbytné umělecké dílo (včetně podlahy v přízemí), celek se stal vrcholným architektonickým dílem skvěle charakterizujícím dnešní dobu. K tomu patří i samostatně stojící Trojhalí (J. Pleskot, 2014), kterým se Dolní Vítkovice připojují k jádru Ostravy.

Pak je tu ještě velká skupina muzeí, ať je to z těch větších muzeum chmele v Žatci ((J. Vaníček, P. Bažant, P. Huml, K. Hrách, 2011) či Muzeum Metoděje Vlacha v Mladé Boleslavi (Michal Hlaváček a další, 2014) Dobrovická muzea (Vladimíra Axmannová, 2011) památník v Hartmanicích (Petr Bašta, 2007) či ať to jsou regionální a místní muzea v malých obcích, prostory, které jsou zpřístupňovány na postupně opravovaných soukromých zámcích – přece jen musím zmínit proměnu Nových Hradů (Kučerovi, od 1997) či obnovu Nového zámku v Kostelci nad Orlicí (Aleš Granát, 2011).

Obrázek 21 – Mladá Boleslav, letecké muzeum Metoděje Vlacha, Michal Hlaváček, 2014

Dalo by se o stavbách pro kulturu mluvit ještě docela dlouho. Vzniklo jich hodně a většinou na výborné architektonické úrovni. Možná a to bez ohledu na velikost místa, na velikost stavby. Co je na nich podivuhodné, je to, že veřejnost, která je jinak k soudobé architektuře naladěna podezřívavě, je většinou přijímá dobře. Myslím, že je to tím, že potřebu kultury si lidé stále víc uvědomují, stále víc ji chtějí naplňovat. A ty stavby jim prostě skvěle slouží.